

VAKIF KURUMUNUN DAYANDIĞI TEMEL REFERANSLAR VE ZÜRRÎ VAKIFLARIN VAKIF SİSTEMİNDEKİ YERİ

Yasin YILMAZ*

Öz

Bu çalışmada İslam'da kurumsal yardımlaşmayı temsil eden vakıf kurumunun, Kitap ve Sünnetteki referansları ile Allah rızası hedeflenerek kurulan vakıflara Hz. Peygamber, Raşit halifeler ve sahabenin bakışı ile daha sonraki yüzyıllarda özellikle Osmanlı uygulaması üzerinde durulmuş, özelde de aile vakıflarının genel durumları açıklanmıştır. Vakıf kurumunun özellikle de zürrî vakıfların serencamını ortaya çıkarabilmek için vakfiyeler, vakıfla ilgili kronikler ve konuyla ilgili ikincil çalışmalar ele alınarak incelenmiştir. Ebu Yusuf'un fetvası doğrultusunda kurulan, aile vakıflarının lehinde ve aleyhinde ortaya çıkan görüşler doğrultusunda ortak bir noktaya ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda da, bazı zürrî vakıfların vakfiyelerin incelenmesi sonucunda elde edilen bilgilerle, evlatlık-zürrî vakıfların genel özellikleri örneklerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kavramlar: Vakıf, Kur'ân-ı Kerim, Sünnet, Zürrî-Aile Vakfı, Vakfiye

---

* Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi;
yasinyil_63@hotmail.com

Abstract

The Basic References Referred by the Institution of Foundation and the Importance of Family Foundation Institute

In this study, representing the Islamic foundations of the institution of corporate welfare, with reference to the Book and the Sunnah of Prophet foundations established in pursuance of the approval of God. The Prophet and the Companions of view of Rashid caliph and historical process, especially in the later centuries of the Ottoman administration on the has been mentioned, in particular the general situation of the family foundations are explained. The foundation of the foundations of the institution, especially Zurri serencamını statutes are to reveal, on a foundation of chronicles and the relevant secondary studies had been examined. Established in accordance with the verdict of Abu Yusuf, family foundations in accordance with opinions for and against emerging tried to reach a common point. At the end of the study, some examination of the deed of trust with the information obtained as a result, adopted by sample - Zurri general characteristics of the foundation has been revealed.

Keywords: Foundations, Quran, Sunnah, Zurri - Family Foundation, Foundation Charter

GİRİŞ

İyilik yapma ve başkalarına yardımda bulunma duygusu insanın dünyaya gönderilmesiyle başlamaktadır. Çünkü kadim zamanlardan içinde bulunduğumuz modern çağlara kadar herkes sıkıntı ve ihtiyaç halinde olan kişilere yardım etmek için çaba sarf etmiş/etmektedir. Ancak temel ögesi insan olan bu duygunun İslamiyet'in ortaya çıkışına kadar vakıf olarak takdim edilmeye çalışılan örneklerine baktığımızda bunun sürekli ve hukukî bir yapıdan uzak ve toplumun tamamını içine alan insan unsurundan yoksun olduğu görülmüştür. (Naci1341: 96-114; Akgündüz 1996: 64-67) Bu konuda daha etkin olduğu görülen İslam dini insana, Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan muhtaç olan diğer insanlara infak etmelerini (Bakara2/3) teşvik etmesiyle Hz. Peygamber (sav) döneminden itibaren vakıfların sayısı, İslam Tarihi boyunca sürekli artmıştır. Böylece inancın bir tezahürü olarak kurumsallaşarak hayatın her alanında kendini gösteren vakıflar, İslam Tarihinde İslam Medeniyetinin en önemli kurumlarından birisi olmuştur. Bunun önemini bilen varlıklı kişiler

dünya hayatının geçici olması, ancak ahiret için yaptıklarının baki kalacağını düşünerek mallarını insanların hizmetine vermişlerdir. (Hadîd 57/20-21)

İslam'ın vakıf kurumuna kazandırdığı diğer önemli kavramlardan bir diğeri ise, “*hayırda evrensellik*” anlayışıdır. Bu anlayışın neticesinde, vakıfların hizmet ve menfaatleri din, mezhep, cinsiyet ve etnik köken söz konusu edilmeksizin toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde genişletilmiş. Hatta sadece insanlarla sınırlı kalmayıp, hayvanlar ve tabiat da, vakfın konusu ve objesi haline getirilmiştir. (Gülsoy 2012: Önsöz)

Bundan dolayı vakıf kurumu, İslam toplumlarının medenileşmesi ve medeniyet seviyesinin yükselmesinde “*sırat-ı müstakim*” (Hamdi Yazır 1326: 7) olarak görülmüştür. Bunu da İslam'daki “*sadaka-i câriye*” hadisi (Müslim 1981: Vesâyâ 14) ile başkalarına iyilik yapmak ve yardımda bulunmak ilkesine dayandıran hayır sahipleri, bu yolun insanî bir yol olduğuna inanmışlardır. (Yazır 1326: 7)

İslam'a göre vakfın kurulmasında temel gaye, merkezinde sosyal yönünün yani insanlığa faydasının bulunmasıdır. Dolayısıyla bu konuda çalışan İslam âlimleri “*tek bir kişinin faydasına*” ya da insanlığın faydasına olmayan “*kabir ve türbelere kandil yakılması*” için vakıf kurulmasını hoş görmemişlerdir. (Yazır 1327: 3)

Dolayısıyla İslam Tarihinde büyük bir yardımlaşma projesi olarak ortaya çıkan vakıflar, gerçekleştirdiği hizmetlerle İslam devletlerinde sosyal bünyede istikrar ve huzuru sağlamış, büyük medeniyet ve kültür eserleri ortaya çıkarmış, imar ve eğitim faaliyetleri ile de içinde bulunduğu toplumlarda istikrar ve huzurun kaynağı olmuştur. (Yazır 1326: 10-13) İnsan İslam'a göre sorumluluk taşıyan, (Buhârî 1981: Cuma 11; Cenâiz 32; İstikrâz 20; Nikâh 81, 90; Ahkâm 1) değer üreten ve iman edebilen bir varlıktır. Yüce Allah, “*İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece “İman ettik” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler*” (Ankebût 29/2) derken diğer yandan, onlara verilen nimetlerin hepsinin insan için birer imtihan olduğunu (Enfâl 8/28) belirtmektedir. İslam medeniyetini Batı medeniyetinden ayıran en önemli kıstas da bu olsa gerektir. Çünkü İslam medeniyeti rızaya bağlı ve paylaşmasını iyi bilen muhtaç, mağdur insanların imdadına koşan ve “*komşusu aç iken kendisi tok olan bizden değildir*” (en-Nisâbûrî tarihsiz: Büyü' 2166; Hanbel 1981: I, 349) anlayışını ilke edinen bir medeniyettir. (Yazır 1326: 10-13)

İçinde yaşadığımız modern çağda, dünyanın bir bölümünün açlık ve sefalet içinde temel ihtiyaçlarını karşılamamanın mücadelesini verirken, diğer bir bölümünün sorumsuz ve ölçsüz bir tavırla yapay ihtiyaç ve arzularının peşinde koştuğunu görmekteyiz. İnsanlık olarak son iki yüzyılda üretimde gösterdiğimiz ilerlemeyi, maalesef tüketim bilinci, tüketim ahlakı ve yardımlaşmada gösteremediğimiz bir gerçektir. İşte yerkürede insanların bu acımasız faaliyetleri karşısında hala canlı olarak varlığını sürdüren İslam'ın yardımlaşma anlayışının dinamiklerinin incelenmesi gerektiğine inanıyoruz. Bundan dolayı çalışmamızda sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın kurumsal yapısı olan vakıf kurumunun, İslam'ın temel kaynakları doğrultusunda ortaya çıkışını, insanlığa yaptığı hizmetin önemini, sahih ve mülhak vakıflar gurubuna giren zürri vakıfların olumlu olumsuz yönlerini de göz önünde bulundurarak bir makale boyutunda genel durumunu yansıtmaya çalışacağız.

A.Kur'ân-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber (sav)'in Yardımlaşmayı Teşvik Etmesi

1. Kur'ân-ı Kerim'in Vakıf Yoluyla Yardımlaşmayı Teşvik Etmesi

İnsanda yaratılışı itibariyle iki türlü duygu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi iman ve inancın katkısıyla onu rahatlatan, iç huzuru ve gönül rahatlığını sağlayan duygudur. Diğeri ise, inanç ilkesine aykırı davranmaktan kaynaklanan iç daralması, manevi bunalım ve huzursuzluğun kaynağı olan duygudur. İncanın teşvikiyle iç huzuru ve gönül rahatlığını sağlayan hususlardan birisi de zorda kalanın, muhtaç olanın ve ekonomik yönden sıkıntı içinde bulunanın imdadına yetişip yardımcı olmaktır. Bu duygu eğer bir insanın kalbi ölmemiş ve vicdanı bozulmamışsa, yaratılışı gereği bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bu duygunun İslam diniyle en iyi şekilde tatmin olunduğu görülmektedir. Çünkü İslamiyet'in, insanlar için hedef koyduğu “*Allah rızası*” kavramı, mensuplarını vakıf yoluyla yardımlaşmaya çağırılmaktadır. Bu kavram, vakıflar başta olma üzere, bütün hayır, hasenat ve iyiliklerde öncelikli olarak “*ilahî hoşnutluk ve yakınlığın*” gözetilmesini şart koşuyor ve yapılacak iyiliklerin ancak bu niyetle makbul olabileceğini belirtiyordu. (Âl-i İmran, 3/92; Gülsoy 2012: Önsöz)

İnsanı merkeze alan Kur'ân-ı Kerim, faziletli toplumun oluşumunda bireylerin birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışmanın önemini çok sayıda ayetinde açık olarak belirtmiştir. İnsanın mükemmele ulaşarak, kâmil bir mü'min

olmasında ve helal olarak kazandığı mallarından ihtiyaç sahiplerine sarf etmesinin öneminin büyük olduğunu tekrar tekrar vurgulamıştır. (Bakara 2/3, 177, 195, 215, 254, 261, 268, 270, 274; Âl-i İmrân 3/92, 134; Nisâ 4/34, 39; Enfâl 8/3; Tevbe 9/54, 131; İbrahim 14/31; Nahl 16/75; Hac 22/35; Furkân 25/67; Kasas 28/54; Secde 32/16; Sebe 34/39; Fâtır 35/29; Şûrâ 42/42; Hadîd 57/7, 10; Münafikûn 63/10; Tegâbun 64/16; Talak 65/7)

Kur'ân ayetleri Allah'ın rızık olarak verdiklerinden mâlî yönden hayra infak etmenin (Bakara 2/3) mallarını akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolculara ve esirlere severek vermenin (Bakara 2/177) önemini ortaya koymuştur. Buna paralel olarak kimlere infak etmenin gerektiğini soranlara “*ana-babaya, akrabaya, yetimlere, fakirler ile yolculara*” (Bakara 2/215) verileceği belirtilmiştir. Bu gurup insanlara mal sarf etmenin, O'nun katında meşru ve övülen bir fiil olduğunu ve kişiyi Allah'ın rızasına ulaştıracağını ortaya koymaktadır. (Yazır 1330: 6-7)

Kur'ân-ı Kerim'de 188 yerde hayır kelimesi ve müştaklarından bahsedilerek, hayra vurgu yapılmaktadır. İslam'ın kutsal kitabı iyilik yapmak, zor durumda olan bir kişiye yardımcı olmak, onun sıkıntısını gidermek gibi iyi ve güzel olan fiilleri insan hayatına yerleştirerek, yardımlaşma ve dayanışmanın hâkim olduğu bir toplumun oluşmasının ana hatlarını çizmiştir. (Yücedoğru 2012: 88) Hayra yönelten ayetlerin teşvikiyle İslam Tarihi'nin her döneminde Allah rızasını amaçlayan varlıklı kişiler çok sayıda vakıflar kurmuşlardır.

Söz konusu olan ayetlerde infak etmek ve malın hayır yolunda verilmesinin, keyfiyet itibarıyla mutlak olduğu belirtilerek, “*Hayırdan neyi infak ederseniz...*” (Bakara 2/215) ifadesiyle yapılacak yardımın çok genel olduğu, nassa dayalı olarak vurgulanmıştır. Bu duruma göre ayetlerin hükümleri, hem yerine getirilmesi zorunlu olan farz infakları, nafîle yardımları, hem de rastgele yapılacak sadakaları ve sadaka-i mevkûfe-i cariyeyi içine almaktadır. (Yazır 1327: 2-16)

Konuyla ilgili ayetlerin genel durumuna baktığımızda, zekâtın farz ve faizin de haram kılınmasıyla, İslam'ın sosyal adaleti bütün kurumlarıyla gerçekleştirmek istediği anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim, varlıklı kimseleri Allah'ın emrettiği farzların yanında, onları kendi istekleriyle yapacakları yardımlaşmaya da çağırılmaktadır. Bu çağrı kurumsal olarak vakıf şeklinde ortaya çıkmıştır. Hatta vakıf şeklinde yapılan yardımların sürekli ve kurumsal olarak yapılmasından dolayı hukukî bir statüye oturmasıyla, ihtiyaç sahiplerine ne-

yin, nasıl ve ne zaman verileceği hususları, kurulan vakıfların vakfiyelerinde açık olarak beyan edilerek haksızlıkların giderilmesine çalışılmıştır.

2. Hz. Peygamber'in (sav) Vakıf Yoluyla Yardımlaşmayı Teşvik Etmesi

İslam'ın ilk kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i en iyi anlayan ve yorumlayan şüphesiz Hz. Muhammed (sav)'dir. Dolayısıyla Kur'an'daki infak ve hayra işaret eden ayetlerin yorumunu yapan Hz. Peygamber (sav) bunların uygulanması konusunda da öncülük etmiş ve ashabını teşvik etmiştir. Bunun tezahürü olarak İslam'ın Medine döneminden itibaren, Muhacirlerin ve Ensar'ın kısıtlı imkânlarına rağmen, Allah'ın rızasını kazanmak için mallarını vakfettikleri hadis ve fıkıh kitaplarında bildirilmektedir. İslam âlimleri vakıflarla ilgili hukukî konular için, kitaplarında “*kitabu'l-vakf*” veya “*bâbu'l-vakf*” bölümleri oluşturmuşlardır.

Vakıf kurumu, tarihinde süreklilik ve sağlam bir yapıya sahip olma özelliğini ancak Hz. Peygamber (sav)'in öncülüğünde İslam dini ile kazandığını belirtmiştik. Çünkü karşılık beklemeden insana yardım etmeyi ilke edinen vakıf kurumu, İslam dininin yardımlaşmayı teşvik etmesiyle büyük bir ivme kazanarak yayılmıştır. Başta Kur'an-ı Kerim'in teşviki ve İslam peygamberinin bu konudaki sözleri ve uygulamaları,(Buhârî 1981: Vesâyâ 28; Müslim 1981: Vesâyâ 14; Hanbel 1981: II, 114) insanları vakıf yoluyla yardımlaşmaya sevk etmiştir. İnsanların kanaat, paylaşma ve vakıf yoluyla yardımlaşma erdemine vurgu yapan Hz. Peygamber'in (sav) Hakîm b. Hizâm adlı sahabeye yaptığı tavsiye çok önemlidir. “*Ey Hakîm! Bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala engin bir gönülle sahip olursa kendisi için malı bereketlenir. Ama kim de hurs ve tamah dolu kalple bu malı isterse, tıpkı yiyip de doymayan bir kimse gibi, o kimse için malın bereketi kaçar. Veren el, alan elden üstündür.*” (Buhârî 1981: Zekât 50)

Söz konusu yardımlaşma anlayışını hem sözlü hem de fiili olarak ilk uygulayan da Hz. Peygamber (sav) olmuştur. O'nun, kendi arazisinde aslının habs edilerek korunması ve gelirlerinin dağıtılması için verdiği emir ile bu konuda uyguladığı sünneti gelmektedir. Çünkü Hz. Muhammed (sav)'in sadaka-i cariyeye (Müslim 1981: Vesâyâ 14) hadisindeki ifadelerinin de İslam âlimleri tarafından vakfın mendub olduğuna işaret ettiği belirtilmiştir.(Ömer Hilmi 1307: 10; Bilmen 1967: IV, 301) Daha sonra ashabın da akarât¹ ve

1 Akâr kelimesinin çoğulu olan bu kelime, vakfedilen gelir getiren mallardır. Va-

mallarını vakfetmeleri, vakfın caiz ve geçerli olduğuna icma ettiklerine işaret etmektedir. (Ömer Hilmi 1307: 10; Bilmen 1967: IV,301) Hatta Cabir b. Abdullah “*Ben Mekke’li ve Medineli Müslümanlardan mal ve kudret sahibi bir kimse bilmem ki, vakıf ve tasaddukta bulunmamış olsun*” (Hassâf 1322/1922: 15-16; Kudâme 1970: VI, 4; Beyhakî 1991: IX, 41) sözüyle sahabenin vakıf konusuna ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber (sav), Hz. Ömer’i “*aslını hapsed ve gelirini dağıt*”, (Müslim 1981: Vesâyâ 15; Hanbel 1981: I, 3) “*aslını satılmamak, hibe edilmemek ve miras olunmamak üzere tasadduk et*” (Buhârî 1981: Vesâyâ 28) emirleriyle vakfı teşvik etmiştir. Fıkıh kitaplarında, vakıf kurmanın şer’î olarak geçerli ve mendub olduğu bildirilmektedir. Çünkü bu durum, Hz. Peygamber’in (sav) hem sözleri hem fiilleri, ashabin ve seleflerin yaptıkları ile ispat olunmuştur. (Bilmen 1967: IV, 300)

Hz. Peygamber (sav)’in bu konudaki uygulamaları ile ilgili olarak da Hassâf ayrıca şu bilgiyi aktarmaktadır; “*Hz. Peygamber’in (sav) Medine’ye hicretinin 32. ayı başında Muhayrik adlı. Müslüman olup olmadığı ihtilaflı olan bir kişi Uhud savaşında öldürülmüştü. Muhayrik başına bir musibet gelirse, Allah’ın gösterdiği yere versin diye mallarını Hz. Muhammed (sav)’e aittir diyerek ona bırakmıştı. O da Muhayrik’in bıraktığını kabz ve tasadduk eyledi.*” (Hassâf 1322/1922: 1-2; Mardin 1339-1340: 3)

Hz. Peygamber’den (sav) sonra onun vakıf yoluyla yardımlaşma geleceğini Raşid Halifeler başta olmak üzere ashab da devam ettirmiştir. Hz. Ebu Bekir’in Mekke’deki evini habs ettiğini ve neslinden o evde oturanların, bunun “*sadaka-i mevkûfe*”² olduğunu bildikleri nakledilmektedir. (Hassâf 1922: 5) Bunun dışında Hz. Ömer’e ait olan Hayber’deki arazinin durumuyla ilgili başka bir rivayete göre Hz. Ömer, Hz. Peygamber (sav)’e gelerek, çok kıymetli semg adında bir mala rastladığını ve bu araziye ne yapması gerektiğini sorar; Hz. Peygamber (sav) de “*onun aslını istediğin gibi hapsed ve gelirlerini*

---

kıf literatüründe bunlara daha çok akârât-ı mevkûfe denilmektedir. Bu kavram da; “*gerek aynıyla intifa olunmak gerek icâra verilmesiyle elde edilen ücret ve gelirlerinin hayır cihetine sarf edilmek üzere vakfedilen malların genel adıdır.*” Bkz; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay. İstanbul 1993, I, 32; Ali Himmet Berki, *Istılah ve Tâbirler*, VGM Neşriyatı, Ankara trh. 2.

2 Sadaka-i Mevkûfe: Vakıf tasarrufu için kullanılan açık lafızlardan olup, vakfettim, hapsedtim gibi sadaka-i mevkûfe kıldım da denilebilir ve bu sözle vakıf kurulmuş olur. Bkz; Berki, 47

50 • VAKIF KURUMUNUN DAYANDIĞI TEMEL REFERANSLAR VE ZÜRRÎ VAKIFLARIN VAKIF SİSTEMİNDEKİ YERİ

de sadaka olarak ver” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer o malı, satılmayacak, hibe ve miras olunmayacak şekilde tasadduk etti. (Buhârî 1981: Vesâyâ 28; Ebu Dâvud 1981: Vesâyâ 13)

Ömer ibn Abdülaziz Hz. Osman’ın da Hz. Ömer gibi mallarını tasadduk ettiğini nakletmiş ve hatta onun torunu Abdurrahman b. Eban b. Osman’ın bu sadakanın (vakfın) mütevellisi olduğunu bildirmiştir. İsmi geçen torunu Abdurrahman’ın bu vakıftan dostlarına hediye verdiği ve bu vakfın bir kitabının (vakfiyesi) da olduğunu zikretmektedir. Bu kitapta, “*Hz. Osman’ın Hayber’de İbn Ebi’l-Hakik diye bilinen malını, kesin olarak, aslının satılmaz, bağışlanmaz ve miras olunmaz diyerek vakfettiğini ve tevliyeti de oğlu Eban’a bıraktığını söylemiştir. Bu vakfın vakfiyesini de Usame b. Zeyd yazıp Ali b. Ebi Talib’le birlikte şahit olmuşlardır*” (Hassâf 1922: 9; Ali Haydar 1337-1340: 5) denilmektedir.

Hz. Osman’ın vakfetme konusunda çok ileride olduğunu bildiren başka bir rivayet de, hadis kitaplarında geçmektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (sav) ve Müslümanlar Medine’ye hicret ettiğinde, orada sadece Rûme adında içilebilecek suyu bulunan bir kuyu vardı. Hz. Peygamber (sav), “*kim Rûme kuyusunu, karşılığını Cennet’te görebileceği hayır karşılığında satın alabilir? Ve kendi kovasını Müslümanların kovasına ortak yapabilir?*” (Buhârî 1981: Vesâyâ 33; Nesâî 1981: Cihad 4) demiştir. Bu müjde karşısında Hz. Osman bu kuyuyu satın almış ve gerekli işlemleri tamamladıktan sonra onu vakfetmiştir.

Ali b. Ebî Talib de Edine, Raif, Vâdiu’l-Kurâ ve Yenbu’ adlı yerlerdeki mallarını, yüzünün ateşten korunması, cennete girebilmek ve Allah’ın rızasına ulaşabilmek amacıyla, barışta ve savaşta fukaraya, miskinlere, yakın ve uzak akrabalara, yolculara infak (vakıf) ettiği bildirilmiştir. Vakfettiği bu mallarının satılmayacağını, hibe edilemeyeceğini ve miras bırakılamayacağını özellikle belirtmiştir. (Abdurrezâk 1995: X, 375; Hatemi 1969: 35)

Raşid halifeler dışında sahabeden de çok sayıda vakıf kuranlar olmuştur. Zübeyr b. Avvam, konaklarını oğullarına, kızlarından evlenmemiş olanların da bu evlerde oturmaları şartıyla vakfetmiştir. Muaz b. Cebel de Medine’de bulunan Dâru’l-Ensar adındaki evini vakfedip vakfiyesini de yazmıştır. Bunların dışında Zeyd b. Sabit, Hz. Aişe, Esmâ binti Ebi Bekir, Ümmü Habibe, Ebu Talha ve Sa’d b. Ebî Vakkas gibi ashabın ileri gelenleri de ellerindeki mallarını, Allah’ın rızasını kazanmak için vakfederek ihtiyaç sahiplerinin hiz-

metine vermişlerdir. (Buhârî 1981: Vesâyâ 28; Ebu Dâvud 1981: Vesâyâ 13; Hassâf 1922: 11-18; Ali Haydar 1340: 5)

Abdullah b. Amr b. As Tâif'teki Veht arlı arazisini Amr b. Âsoğulları'na vakfetmişti. (Dârimî 2000: Mukaddime 43) Bazı sahabiler evlerini asılının satılmaması ve hibe edilmemesi şartıyla çocuklarına vakfediyorlardı. Erkâm b. Ebu'l-Erkâm, İslam'ın ilk yıllarında Müslümanları barındıran Safâ tepesindeki evini oğullarına bağışlamıştı. (İbn Sa'd 1405/1985: III, 243) Yine Sa'd b. Ebî Vakkas'ın evini kızına ve onun kız çocuklarına, satılmaması, hibe edilmemesi ve miras bırakılmaması şartıyla vakfettiği rivayet edilmiştir. (İbn Şebbe 1399/1979: I, 236)

İslam tarihinde vakıf kurumunun özellikle de zürri-ailevî vakıfların meşruiyeti konusunda çok tartışmalar olmuştur. Sahihliği, geçerliliği ve İslam'ın miras hukukuna aykırı olduğunu ileri süren bir kısım âlimler bu kuruma çekince ile yaklaşmışlar ve hatta bazıları zürri vakıflara tamamen karşı çıkmışlardır. Ancak vakıf kurumunun meşruiyeti konusunda İmam A'zâm ve İmam Muhammed'den farklı düşünerek daha esnek davranan İmam Ebu Yusuf, zürri de olsa vakıfların varlığını kabul etmiş ve yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere sahabenin yaptığı çok sayıda sadakanın (vakfın) olduğunu belirtmiştir. Hatta İmam Ebu Yusuf, Hz. Muhammed (sav) ve ashabının yaptığı uygulamalardan sonra meşhur ve bilinen bir konu olmasından dolayı nassa da ihtiyaç olmadığını söylemektedir. (Öztürk 1995: 124)

Görülmektedir ki vakıf sistemi İslam Tarihi'nin başlangıcından itibaren Kur'ân ayetlerinin ve Hz. Peygamber'in (sav) teşvikiyle Sahabe döneminden başlayarak ortaya çıkmış ve artarak devam etmiştir. İslam tarihinde tamamen hayrî amaçla kurulan vakıflar olduğu gibi, varlıklı kişilerin neslinin geleceğini teminat altına almak düşüncesiyle, mallarını batın tertibi üzere, asırlar boyunca kendi çocuklarına vakfettikleri de olmuştur. Bu durum tabi olarak, vakıfların devlet tarafından düzenlenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü diğer çocukların mağduriyeti söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı bu kurumlar başboş bırakılmayarak, sevk ve idareleri, hukukî bir metinle (vakfiye) bir sisteme oturtularak hâkimlerin gözetimi ve denetimi altında yapılmıştır-yapılmaktadır. (Öztürk 1983: 1-3; Larousi 2009: 6-7) Ancak yine de vakıflar, İslam Tarihi boyunca zürri vakıflar başta olmak üzere çok tartışılmış ve hukukçuları çok meşgul etmiştir.

B. Zürrî Vakıfların Vakıf Sitemindeki Yeri

1. Zürrî Vakıfların Hukukî Yönü

Tarihî olayları değerlendirirken hâdisenin yaşandığı dönem ve mekân ne kadar önemliyse, tarihî süreçte teşekkül eden kurumların da ortaya çıktığı dönem de o kadar önemlidir. Çünkü sosyal olayların ve kurumların ortaya çıkışında, dönemin şartları bilinmeden olayların ve kurumların sağlıklı incelenmesi ve değerlendirilmesi mümkün değildir.

Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi vakıf kurumudur. Vakıf, genel olarak insanı merkeze koyan ve ona yardımcı hedef seçmiş olan kurumdur. Bu kurum, İslam tarihi boyunca çok farklı şekillerde adlandırılıp incelenmiştir. Vakıflar, gördükleri hizmetler bakımından, mülkiyeti yönünden, yönetim açısından ve kira durumuna göre değişik şekillerde gruplandırılmıştır.

Tarihi gelişimi içerisinde amaçlarına bakıldığında birçok türlerine rastlanılan vakıflar, hukukî açıdan genel de sahih ve irsâdî diye ikiye ayrılmıştır. “*Menafi’i ibadullaha ait olmak üzere akar veya akar hükmünde olan mülkü temlik ve temellükten alıkoymak*” (Yazır 1326: 16-20; 1327: 2-4; 1330: 22-26) şeklinde tarif edilen ve Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında (1339-1340) hazırlanan Vakıflar Kanunu tasarısıyla da bu şekilde tanımlanan vakıflara sahih vakıflar denilmiştir.(Mardin1340: 12) Diğer yandan sahih vakıflar, kişinin sahip olduğu malının tamamını ya da bir kısmını, bir amacın gerçekleşmesi için İslam Hukuku’nun belirlediği normlara uygun şekilde tahsis edilerek, o mala tüzel kişilik kazandırılması ile meydana getirilmiş vakıflardır. (Yazır 1326: 16-20; Mardin 1340: 12) Hazırlanan bu kanunda sahih vakıfların sıhhati konusunda İmam Âzam’ın görüşü kabul edildiği halde, tasarının tamamına bakıldığında vakfın doğuracağı sonuçlar ve özellikle bağlayıcılığı konusunda İmameyn’in görüşü tercih edilmiştir. (Mardin 1340: 14-15; Akgündüz 1996: 94)

İrsâdî vakfı ise “*beytülmale ait bir mülkün menfaatini müstehikki şer’îsine ber-vechi meşruh*” tahsis etmek şeklinde tanımlamışlardır.(Ömer Hilmi 1307: 59; Bilmen 1967: IV, 358) Yani mirî araziden bir kısmının menfaatinin ya da tasarruf hakkının veya her ikisinin beraberce hükümdarın tasarrufunda bulunması veya onun izni ile başkası tarafından belirli bir gayeye tahsis edilmiş olmasıdır. (Yazır 1326: 20-23; Bilmen 1967: IV, 5) Bunların dışında daha değişik şekillerde değerlendirilen vakıflardan İslam Tarihi boyunca tartışılan, zürrî kısmının hukukî durumlarını ele alıp incelemeye çalışacağız.

Vâkıfın elindeki mallarını, *müessesât-ı hayriyye* denilen zengin ve fakir herkesin eşit olarak kendisinden faydalanabileceği kurumlara değil de, sadece çocukları veya asırlar boyunca devam edecek soyunun fertleri yararına hapsederek kurduğu vakıflara zürri vakıflar denilmiştir. Bu vakıflar zürri olarak adlandırıldığı gibi *ehlî, evlatlık-evladiyelik ve aile vakıfları* olarak da bilinmektedir. (Trablûsî 1292: 109-110, 114; Mahlûf 1351: 2; Kubeyî 1997: I, 41-42; Ali Haydar 1340: 95-97; Ebu Zehra 1971: 188) Bu tür vakıflarda vakfedilen malların bir daha geri alınmamak üzere ebedî olarak bir hayır ile ibadet işine terk ve tahsisi asıl gaye değildir. Bu vakıfların vakfiyelerine bakıldığı zaman vâkıfın neslinin asırlar boyunca batın tertibi üzere korunması amaçlandığı görülmektedir. (Yasin Yılmaz 2012: 13)

İslam Hukukçuları ve vakıf hukukuyla ilgilenenler, bu vakıfların hukukî durumları ve statüleri üzerinde epey mesai harcamışlardır. İntifa yönünden evlatlık (Hassâf 1922: 1-2; Ali Haydar 1340: 95-97; Mahlûf 1351: 2; Kubeyî 1997: 41-42) olan bu vakıflar, İslam Hukuku'nun normları doğrultusunda vakfın tarifine göre sahih, (Yazır 1326: 16-20; 1327: 2-4; 1330: 22-26) muamelesine göre lazım (Ömer Hilmi 1307: 4; Ali Haydar 1340: 3-4) ve yönetimine göre de mülhak (Ömer Hilmi 1307: 3-4; Ali Haydar 1340: 74-75) vakıflar gurubuna girmektedir. Bazı araştırmacılar zürri vakıfları tam aile ve yarı aile vakıfları diye ikiye de ayırmışlardır. (Barkan-Ayverdi 1970: 213; Erdoğan 2010: 9-15, 22) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tam aile vakıfları zürri, yarı aile vakıfları ise hayri-zürri şeklinde tasnif edilmiştir. Bu tasnife göre biz tam aile vakıfları üzerindeki tartışmaları ve bunların genel durumunu değerlendirmeye çalışacağız.

Tarihi süreçte bu vakıflar üzerinde özellikle Mısır'da birtakım tartışmalar olmasına rağmen, Osmanlılarda çok sayıda evlatlık vakıflar kurulmuş ve bugün onların bir kısmı hala varlığını devam ettirmektedir. Bu vakıfların İslam Hukuku'na göre caiz olup-olmama ve lehinde-aleyhinde ortaya atılan görüşler doğrultusunda inceleyip bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

2.Zürri Vakıfların Aleyhinde Olan Görüşler

Evlatlık vakıflarla ilgili tartışmalar daha çok son iki asırda ortaya çıkmıştır. Özellikle Mısır'da bir gurup hukukçu, vakıfların mütevellilerinin vakfiye şartlarına uymayan tasarruflarından dolayı zürri vakıfların tamamen ortadan kaldırılması görüşünü ortaya atmışlardır. Kısmen de olsa bunda muvaffak olmuşlardır. (Ebu Zehra 1971: 192) Konuya ekonomik ve miras hukuku açısından

dan yaklaşan hukukçular, vâkıfın bazı mirasçılarını mirastan mahrum etmek için bu yolu seçtiğini iddia etmişlerdir. Bu hukukçular, vâkıfın yaptığıının, Allah'ın Kitabı ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinin kabul ettiği miras sistemine aykırı olduğunu söylemişlerdir. Vâkıfın miras hukukundaki sistemden ayrılarak, mirasçılardan bazılarına vakıf yoluyla belli mallar tahsis etmesi ve diğer mirasçılarını da vakfiyede koyduğu şartlar doğrultusunda mirastan mahrum etmek istediği şeklinde yorumlamışlardır. Miras hukukuna göre Allah'ın Kitabı ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinde herkesin hakkı açık olarak belirlendiğini bildirerek mirasçıya da vasiyetin caiz olmadığını söylemişlerdir. (Ebu Zehra 1971: 192) Ayrıca zürrî vakıflarda sadece vâkıfın çocukları ve batın tertibi üzerine çocuklarının çocukları vakıftan faydalanacağı için sadaka ve kurbet anlamının mevcut olmadığını iddialarına ilave etmişlerdir. (Kubeyşî 1997: 4)

Bu gerekçelerle Mısır'lı hukukçular verdikleri fetvalarla (Ebu Zehra 1971: 23-24) dönemin Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı ikna etmişlerdir. Bunun üzerine Paşa, vakıf sistemine karşı cephe alarak sadece zürrî değil, hayrî vakıflarda dâhil olmak üzere bütün vakıfları ilga etmeye niyet etmiş ve bu amaçla 9 Receb 1261/14 Temmuz 1845 tarihli bir ferman yayınlamıştır. (Ebu Zehra 1971: 24-25) Ancak tüm vakıfları kapatmanın mümkün olmayacağını anlayınca farklı tarihlerde (1858, 1866, 1867, 1891, 1895) yayınladığı fermanlarla, ilk femandaki hükümleri yumuşatıcı hukukî düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. (Ebu Zehra 1971: 24-29) Daha sonra vefat eden bir kişinin çocukları ve eşinin miras paylarını koruyan ve zürrî vakıfların süreli olması şartını koşan, 1946 tarih ve 48 sayılı Mısır Vakıflar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanundan sonra yapılan hukukî düzenlemelerde ise, tekrar zürrî vakıfların varlığı kabul edilmiştir. (Ebu Zehra 1971: 32-38)

O dönemde zürrî vakıfların aleyhinde ortaya atılan görüşlere rağmen Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde bunlara iltifat edilmemiş, zürrî vakıflar İmam Ebu Yusuf'un görüşüne göre caiz görülerek sayıları hızla artmıştır. (Ömer Hilmi 1307: 140; Ali Haydar 1340: 95-97) Ancak bazı çağdaş ilim adamlarının Mısır'da ortaya çıkan fikir akımında ve müsteşriklerin bu konudaki kasıtlı açıklamalarından etkilendiği de görülmüştür. (Barkan-Ayverdi 1970: XXI)

3. Zürrî Vakıfların Lehinde Olan Görüşler

İslam hukukçularının bir kısmı da, mirasçılara yapılan vakfın yani zürrî vakfın caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda hukukçuların dayandığı görüş Ebu Yusuf'a aittir. O, vakıftan bizzat vâkıfın veya yakınlarının faydalanabileceğini söylemiştir. Ebu Yusuf'un bu görüşü, İslam ve Türk Hukuk tarihinde, sadece Hanefi mezhebinin yaygın olduğu bölgelerde değil, diğer mezheplerin hâkim olduğu bölgelerde de geniş bir uygulama alanı bulmuştur. (Aydın 2005: 272-273)

Abbasiler döneminde başkadı (kâdiu'l-kudât) olarak hukukî uygulamaların içinde olan Ebu Yusuf'un, bu görüşüyle teoriden ziyade pratiği göz önünde bulundurarak hareket ettiği anlaşılmaktadır. Yani pragmatik olarak düşüncüyü, ortaya çıkardığı eyleme göre değerlendirmiş ve bunda hem bireyin hem de toplumun yararını gördüğünden cevaz verdiği anlaşılmaktadır. Ebu Yusuf'un Hz. Peygamber'in (sav), Raşid halifelerin ve sahabenin uygulamalarını da göz önünde bulundurarak ulaştığı söylenebilir. Çünkü sahabeden Erkâm b. Ebu'l-Erkâm'ın evini oğullarına, (İbn Sa'd 1405/1985: III, 243; Hâkim 2000: VI, 2211) Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın evini kızına ve onun kız çocuklarına vakfetmesi (İbn Şebbe 1399/1979: I, 236) zürrî vakıflar için bir delil teşkil etmektedir.

Zürrî vakıflar konusunda Türk vakıf tarihinde uygulana gelen ve azınlık da olsa, Ebu Yusuf'un temsil ettiği görüşe göre, bu tür vakıfların meşruiyetinin temel şartı olarak vâkıfın soyu tükendikten sonra, vakıf gelirlerinin mutlaka fakirlere tahsis edilmesini öngörmesiydi. (Bilmen 1967: IV, 358)

Ebu Yusuf, başkadı olduğu dönemin konjöktürüne uygun olarak Emeliler döneminde ortaya çıkmaya başlayan zürrî vakıfları, insanları vakıf kurmaya özendirilmesi ve toplumsal faydaları açısından olumlu bularak desteklemiştir. Bunun sonucunda da Ebu Yusuf'un görüşüne dayanarak tarihi süreçte gerek Abbasiler ve gerekse daha sonraki diğer İslam devletlerinde çok sayıda zürrî vakıflar kurulmuştur. (Uçar 2008: 22)

Zürrî vakfın caiz olduğuna dair başka bir delil de, ortak mülkün parçalanmasını önlemek için yapıldığı görüşüdür. Çünkü bazı varlıklı kişiler sahip oldukları mülkün, vefatlarından sonra mirasçılar arasında miras hukukuna göre taksim edilmesinin, ortak mülkün parçalanmasına sebep olacağından, aile vakfı kurarak, meşru olarak gördükleri bir yöntemle bu parçalanmayı önlemek istemişlerdir. (Barkan-Ayverdi 1970: 337)

Netice itibariyle zürrî vakıfların oluşumuna karşı çıkılan hususların başında gelen, Mısır'lı hukukçuların iddia ettiği miras kurallarına karşı bir savaş açma anlamı olmadığı için caiz olmuştur ve bu gün yüzlerce zürrî vakıf varlığını sürdürmektedir. Kişi, aile fertlerinden birini mirastan mahrum etmek istediğinde onu vakıf yoluyla değil, istediği kişiyi devre dışı bırakmayı bağış yoluyla da yapması mümkündür. Vakıf tercihi, netice itibariyle az da olsa hayır kastını göstermektedir. Çünkü vâkıfın, soyu tükenince vakıf fakirlere kalacaktır. Diğer yandan Hz. Peygamber (sav)'in "*fakire sadaka sadakadır, yakın akrabaya sadaka hem sadaka hem de siladır*" (Tirmizî 1992: III, 27; Nesâî 1992: V, 92) buyurması da akrabalara tahsis edilen vakfın sadaka olduğuna delildir. (Mahlûf 1351: 2; Kubeyî 1997: II, 42-43; Ebu Zehra 1971: 189)

Hz. Peygamber (sav), Ebu Talha'ya yapacağı sadakalarda akrabalarını tercih etmesini tavsiye etmesi de buna başka bir delil olmaktadır. (Buhârî 1991: Eşribe 13; Zekât 44; Kubeyî 1997: I, 44; Ebu Zehra 1971: 189) Ayrıca Hz. Ömer ve Zübeyr ibn Avvâm başta olmak üzere, birçok sahabenin mirasçı olsun olmasın yakın akrabaları için vakıflar yapmaları da bu görüşün delilleri olarak zikretmek mümkündür. (Hassâf 1922: 5, 9, 12, 16; Kubeyî 1997: I, 44-45)

4. Zürrî Vakıflarla İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi

Genelde vakıf sisteminin içinde yer alan zürrî de dâhil olmak üzere hangi türde olursa olsun bütün vakıflarda zaman zaman mütevellilerin, vâkıfın vakfiyede belirlediği şartlara uymadıkları görülmüştür. Bundan dolayı "*karşılıksız vermek*", "*paylaşmak*" ve "*yardımlaşmak*" yoluyla Allah'ın rızasını kazanarak ilahî hoşnutluk ve kurbiyet gayesiyle insana yardımda bulunmayı hedefleyen vakıf sistemine ve bunun içinde olan zürrî vakıfların varlığına itiraz etmek uygun olmamaktadır. Çünkü zengin olan birisinin mallarından bir kısmını veya tamamını hayatında bir daha geri almamak üzere ebedi olarak, bir hayır işine tahsis etmesi ve sürekli bir sadaka yapmak demek olan vakıf muamelesinde, mevkufunaleyh olarak mirasçılarının zikredilmesi, vakfın gayesine ters düşmez. Çünkü insanın yakınlarına yaptığı sadaka diğerlerinden daha faziletlidir. (Akgündüz 1996: 273)

Vakıfların çalışma ve yönetim sistemini belirleyen vakfiyelere bakıldığında zürrî vakıfların varlığını şüpheli görenlerin iddialarını tasdik eden vakfiyeler ne yazık ki, bulunmaktadır. Fakat istisna olan bu vakfiyelerdeki hükümleri genelleştirerek hükme esas kabul etmek mümkün değildir. Ancak bütün

zürri vakıfların vakfiyelerine bakarak, vâkıfların ortaya koydukları bütün şartları değerlendirerek karar vermek daha uygun olabilir. Eğer vâkıf, kurduğu zürri vakıflarla, yazdırdığı vakfiyede yakın akrabalarının ihtiyaçlarını temin etmeyi amaçlıyor ve sonuçta zürriyeti bittiğinde fakirlere tahsis ediyorsa, bu çeşit vakıfların geçerli olduğu tartışılmaz. (Akgündüz 1996: 273)

Zürri vakıf kuran birisi, bazı mirasçılarını mirastan mahrum etmek ya da İslam miras hukukunun etkisini ortadan kaldırmak amacı güdüyorsa, bu tarz vakıflar caiz olmayacaktır. (Şâtıbî tarihsiz: II, 231-232; İbn Kayyım 1973: III, 206-208; Ebu Zehra 1971: 196-206) Hz. Aîşe, bu çeşit kötü niyetle yapılan vakıfları cahiliye devri adetlerine benzetmiştir. Ömer b. Abdülaziz ise, İslam miras hukukunun temel kurallarını değiştirmek amacıyla yapılan vakıfları feshederek, vakıfların her yönden ıslahı üzerinde çalışmıştır. (Malik b. Enes 1323: VI, 105-107; Barkan 1940: VII, S. I; Barkan-Ayverdi 1970: XXIV; Ebu Zehra 1971: 206-208)

Sonuç itibarıyla Ebu Yusuf'un görüşüne dayanan ve vâkıfın şartları arasında zürriyeti bittikten sonra, vakfın gelirlerinin fakirlere dağıtılmasını esas alan zürri vakıfların sahih olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı da İslam coğrafyasında yüzlerce zürri vakıf kurulmuş ve bugün hala varlığını devam ettirenler bulunmaktadır.

C. Zürrî Vakıfların Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi

Anadolu başta olmak üzere İslam coğrafyasında özellikle son iki asırda yüzlerce zürri vakıf kurulmuştur. Bunlardan yüz tanesinin vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almaktadır. Bunların dışında zürri vakıfların vakfiyeleri İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Ankara Milli Kütüphane Şer'iyye Sicilleri bölümü ile eğer vakıf hala varlığını devam ettiriyorsa Vakıf Yöneticilerinin elinde de bulunmaktadır.

İsmi geçen arşivlere baktığımızda Osmanlı Devleti ve İslam dünyasında son yüzyıllarda, intifa hakkından herkesin faydalandığı hayri vakıflardan ziyade, vâkıfların kendi ailelerini korumak amacıyla çok sayıda zürri vakıf tesis ettiği görülmektedir. İslam dünyasının büyük bir kısmını temsil eden Osmanlı Devleti'ne baktığımızda ise, zürri vakıfların yaygınlık kazanması sonucunda, devlete bağlı büyük yerleşim birimlerinde yüzlerce vakıf ortaya çıkmıştır. Bahaeddin Yediyıldız'ın yaptığı bir araştırmaya göre, Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda kurulan 330 vakfın % 7'si tam aile vakfı, % 75'i ise yarı-aile vakfı sınıfına girmektedir. Bunların beraberce değerlendirilmesi sonucun-

da % 82'sinin zürrî vakıf olduğu ortaya çıkmaktadır. (Yediyıldız İA: XIII, 8-9) Örneğin Halep'te 1718-1800 tarihleri arasında kurulan 485 yeni vakıftan 237'si, yani % 48'i aile vakfıydı. (Selçuk 1965: VI, 9-29)

Zürrî vakıfların genel durumunu, için Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde vakfiyesi bulunan vakıflardan değişik bölgelerde farklı zamanlarda kurulanlardan seçtiğimiz örneklerle inceleyip değerlendirmeye çalışacağız.

Zürrî vakıfların vakfiyeleri, diğer vakıflarda olduğu gibi hemen hemen hepsi Allah'a hamd ve Hz. Peygamber (sav)'e salât ü selam ile başlamaktadır.³ Bu vakıfların anayasası olan vakfiyelerin başında; “*el-Hamdü lillâhi'l-vâkıfî âlâ külli hal el münezzehi anit-tağayyüri ve'l-intikâl ve's-salatu ve's-selâmü âlâ Muhammedini'l-mevsûfi bi-mekârimi'l-ahlâkı ve mehâsini'l-hisâl ve âlâ alihi ve ashabihi'l-âricîn ilâ me'ârici'l-kemâl*”⁴ denilerek salât ü selam getirilmiştir. Ya da buna bazı ilaveler yapılarak dua edilmiştir.

Zürrî vakıfların vakfiyelerinde, vakfın tescil edilirken hukukî prosedürün nasıl takip edildiği yazılarak, vakfın sahihliğinin vurgulandığını görmekteyiz. Vakfiyelerde genellikle; “*İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in kavillerine binaen mezbur evkâfın lüzumuna hüküm taleb etti. Binaenaleyh mezbur hâkim imam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed hazeratının kavilleri üzre mezbur evkâfın lüzumuna hüküm etti. Bu suretle mezbur evkâf müttetekun aleyh ve müseccel ve lazım bir vakıf oldu.*⁵ *İmam Ebu Yusuf Hazretleri katında vâkıf mücerret vekaftü (وقفت) demekle vakfı mezbur sahih ve sıhhati dahi müstelzem lüzum olup hususan İmamı Muhammed Hazretleri katında tescil-i şer'i ve teslimi ile'l-mütevelli ile vakfı sahih ve lazım olup ve İmam Züfer'den imâmu ensari rivayeti üzre vakfı nukûd ve akarın sıhhatine cevaz vardır*”⁶ ifadeleri

3 Abdulgafur Efendi Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 588-2, Sayfa No: 522; Sıra No: 399; Hoca İbadullah Kızı Bûla Hatun Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 590, Sayfa No: 29; Sıra No: 20; Mûinüddin Timurlaş Bey ibn Abdullah Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 11; Sıra No: 11; İbrahim Paşa Validesi Ümmügülsüm Hanım Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 588, Sayfa No: 8, Sıra No: 12 vd.

4 Mehmed Emin Efendi b. İbrahim Efendi Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 608/1, Sayfa No: 23, Sıra No:20.

5 Çerkes Bey İbn İsa Bey Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 581/2, Sayfa No: 339, Sıra No: 338.

6 İbrahim Paşa Validesi Ümmügülsüm Hanım Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 8, Sıra No: 12.

kullanılmıştır. Vakfiyeler incelendiğinde hem tescilinde hem de hukukî prosedürün getirilmesine çok dikkat edildiği görülmektedir.

Zürrî vakıfların bazılarında, vakfın niçin yapıldığı vakfiyede açık olarak belirtilmiştir. Konuyla ilgili H. 912 tarihli bir vakfiyede şöyle deniliyor; “*Sadakaları kabul ve esbabını teysir ve hayrât yollarını teshil ve hayrâtın kapılarını açan ve ihlâs ile tasaddukta bulunanları vakfiyede yazılı kavli şerifi mucebi erbâbı ihsânın taltif edildikleri günde mevahib-i kesire ve atayay-i vâfire ile tebşir buyuran Cenab-ı Hakka mahsustur. Öyle bir ilah ki hasenatı seyyiatın mahvına sebep ve hasenat ile muamelede bulunanlara fazlını cezil ve infaklarının birçok halefini dünyada ihsan buyuracağını vaid ve tekeffül buyurmuştur. “Sadaka ile mala nakısa gelmez” mealindeki hadisi şerifin kaili bulunduğuna şahadet ederim. Sarimi İbrahim ibni merhum Seyfi Şadi Bey ibni Abdullah Celbani’nin sıhhat ve selameti halinde hayır yapmağı murat edip, vakıf ve habis ve tesbil ve tasadduk ettiğini nefsi aleyhine işhad-ı şeri ile işhad eylemesinden ibarettir.*”⁷

Ayrıca vakfiyelerde dünya hayatının geçici olduğu vurgulanarak, insanlığın ancak Allah’ın rızası için yaptıklarının baki kalacağı düşünülerek vakfın yapıldığı belirtilmektedir. “*Şu adi dünyanın mihnet ve meşekkat menzili ve musibet ve bela yurdu olduğunu ve mukimleri suretle zeval bulan gölge ve gelenleri gitmek sadedinde bir misafir gibi olduğunu ve akli olan dünya metanın hiç mesabesinde ve erbab-ı ittika için ahiretin hayırlı olduğunu idrak ederek ebedi gün için azık tedarikine iradesini sarf eden kimse olduğunu bilince şu vakfın kendisinden suduru zamanına kadar elinde ve tasarrufu altında kendine mahsus bulunan emlakini Cenabı Hakk’ın sevabını talep ve elemli ikabından kaçarak niyyeti halise ve taviyyeti safiye ile vakf ve habs ettiğini ikrar ve itiraf etti o vakf ettiği.*”⁸

Çerkes Bey İbrahim Bey Vakfı’nın vakfiyesinde ve diğer vakfiyelerde belirtildiği gibi dünyanın faniliği, insanın bu dünyada misafir olduğu, Allah’tan sakınan ve O’nun rızasını hedef edinenler için ahiretin daha hayırlı olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca ahiret hayatı için azık tedarik etmek gerektiği, bun-

7 İbrahim Bey ibni Şadi Bey Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 62, Sıra No: 65.

8 Çerkes Bey İbn İsa Bey Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 581/2, Sayfa No: 339, Sıra No: 338.

dan dolayı da sevabını Cenab-ı Hak'tan isteyerek halis bir niyet ile malını vakf ve habs ettiğini belirtmektedir.⁹

Zürrî vakıfların büyük kısmında ilk mütevellinin, hayatta olduğu sürece, vâkıfın kendisinin olduğunu ve vefatından sonra da batın tertibi üzerine evladına şart koştuğu görülüyor;¹⁰ “*evvela sağığında nefsine şart kıldı, vâkıf sağı kaldıkça hiç bir kimse bu hususda iştirak iddia ve bu vakfından hiç bir şeyde kendisile nizâa kıyam edemeyecektir.*”¹¹

Batın tertibi ile ilgili söz konusu vakfiyelerde değişik kelimeler kullanılmıştır. Genellikle “*batnen ba'de batnı*”¹² ifadesi kullanıldığı gibi “*cîlen ba'de cîlin*”,¹³ “*neslen ba'de neslin*”¹⁴ ve “*karnen ba'de karnin*”¹⁵ şeklinde de batın tertibi vurgulanmıştır.

Zürrî vakıflarda tevliyet, vâkıfın ölümünden sonra genellikle “*evlad-ı zükûr*” denilerek erkek çocuklarına ve bunların da “*en akıllı en erşed ve en aslahına*” şart koşulmuştur.¹⁶ Ancak müteveli ya da mütevelliyenin vefatıyla erkek kız ayırımı yapmadan, çocuklarının en aslahına da şart koşanlar ol-

9 Mûinüddin Timurtaş Bey ibn Abdullah, Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 11; Sıra No: 11; Ahmed Çelebi b. Halil Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 487, Sayfa No: 323, Sıra No: 31.

10 Mevlana Tacüddin Hasan oğlu Cemalüddin Mevlana Abdurrahim Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 618-2, Sayfa No: 19, Sıra No: 4; Mehmed Emin Efendi b. İbrahim Efendi Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 608-1, Sayfa No: 23, Sıra No: 20; İbrahim Bey ibn Şadi Bey, Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 62, Sıra No: 65, vd.

11 Mevlana Tacüddin Hasan oğlu Cemalüddin Mevlana Abdurrahim Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 618/2, Sayfa No: 19, Sıra No: 4.

12 Abdulgafur Efendi Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 588-2, Sayfa No: 522; Sıra No: 399; Hoca İbadullah Kızı Bûla Hatun, *VGMA*, Defter No: 590, Sayfa No: 29; Sıra No: 20; Muinüddin Timurtaş Bey ibn Abdullah Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa no: 11, Sıra No: 11, vd.

13 Hoca İbadullah Kızı Bûla Hatun, *VGMA*, Defter No: 590, Sayfa No: 29; Sıra No: 20; Muinüddin Timurtaş Bey ibn Abdullah Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa no: 11, Sıra No: 11, vd..

14 Hoca İbadullah Kızı Bûla Hatun, *VGMA*, Defter No: 590, Sayfa No: 29; Sıra No: 20, vd.

15 Hoca İbadullah Kızı Bûla Hatun, *VGMA*, Defter No: 590, Sayfa No: 29; Sıra No: 20; Çerkes Bey İbn İsa Bey Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 581/2, Sayfa No: 339, Sıra No: 338, vd.

16 ; Muinüddin Timurtaş Bey ibn Abdullah Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa no: 11, Sıra No: 11, vd.

muştur.¹⁷ Ayrıca ölümünden sonra özellikle kız çocuklarını dışarda bırakarak sadece erkek çocuklara meşrut edenler de bulunmaktadır.¹⁸ Bunların dışında vâkıfın vefatından sonra tevliyeti evlenmediği sürece eşine şart koşanlara da rastlamaktayız.¹⁹

Zürrî vakıflarda, vâkıfın şartları doğrultusunda vakfın gelirlerinin genellikle erkek çocuklarına dağıtılmasını şart koşmuşlardır.²⁰ Konuyla ilgili vakfiyelerde kullanılan ifadeler “*batnen bade batnin ve neslen bade neslin evlâdına ve evladının oğullarına ve kızlarının evlâdına ve neslinin inkirazından sonra fukara ve mesakine vakf etti. Ve bu vakfın tevliyet ve nezaretini sağ oldukça nefesine, sonra oğullarının aslahına şart ederek, vakfi sahihi şer’i ve habsi sarihi mer’i ve müebbed ve muhalled ile vakf ve habs etti. Bey’, hibe, rehin, irs ve istibdâl olunamaz.*”²¹ Vefatımdan sonra evlad-ı evlad-ı evladımın zükür ve inasından aslah ve erşedi müteveli ola. Ba’de’l-inkiraz ala tertibil-ırs akreb asabattan mevcut bulunan müteveli ola. Badel-inkiraz zîrahim cihetinden akreb bulunan müteveli ola badehu atik ve tarikatımdan aslah ve erşedi bulunan müteveli ola”²² şeklinde yazılmıştır.

Zürrî vakıflarda neslin tükenmesinden (inkirazından) sonra vakfın gelirlerinin fakirlere kalacağı vurgulanmıştır. İmam Ebu Yusuf’a göre bu tür vakıfların sahihliği de ancak bu şartın konulmasıyla geçerli olacağı belirtilmiştir. Vakfiyelerde genellikle vâkıflar, vakfın tasarruf hakkı ve gelirlerin “*evladım ve evlad-ı evladım*” arasında dağıtılsın diye şartlarını ortaya koymuşlardır. Bunlardan sonra da eğer neslim inkiraza (neslim tükenirse) uğrarsa, vakfın

17 İbrahim Paşa Validesi Ümmügülsüm Hanım Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 8, Sıra No: 12.

18 Mevlana Tacüddin Hasan oğlu Cemalüddin Mevlana Abdurrahim Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 618-2, Sayfa No: 19, Sıra No: 4.

19 İbrahim Bey ibn Şadi Bey, Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 62, Sıra No: 65, vd.

20 Abdulgafur Efendi Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 588-2, Sayfa No: 522; Sıra No: 399; Hoca İbadullah Kızı Bûla Hatun, *VGMA*, Defter No: 590, Sayfa No: 29; Sıra No: 20; Muinüddin Timuntaş Bey ibn Abdullah Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa no: 11, Sıra No: 11, vd.

21 Muinüddin Timuntaş Bey ibn Abdullah Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa no: 11, Sıra No: 11.

22 İbrahim Paşa Validesi Ümmügülsüm Hanım Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 8, Sıra No: 12.

gelirleri ya Medine-i Münevvere fukarasına ya da vakfın kurulduğu beldenin fakir fukarasına dağıtılsın denilmektedir.²³

Zürrî vakıflar kurulduktan sonra diğerlerinde olduğu gibi, vakfiyelerde tescilin kaynağı olan imam/imamlar ile şahitler bildirilmiştir. “*İmam Ebu Yusuf Hazretleri katında vâkıf mücerret vekaftü demekle vakfı mezbur sahih ve sıhhati dahi müstelzem lüzum olup hususan İmamı Muhammed Hazretleri katında tescil-i şer’i ve teslimi ile’l-mütevelli ile vakfı sahih ve lazım olup ve İmam Züfer’den imamı ensari rivayeti üzre vakfı nukud ve akarın sıhhatine cevaz vardır.*”²⁴ Vakıf kurulurken İmam A’zâm’a göre vakıftan dönmenin meşru, İmam Muhammed’e göre vakfın mütevelliye teslim edilmesi ve İmam Ebu Yusuf’a göre vâkıfın mücerret وقف demesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır.²⁵

Vâkıflar, vakıflarını kurduktan sonra vakfiyede batnen ba’de batnin, neslen ba’de neslin evlâdına, evladının oğullarına ve kızlarının evlâdına vakfettiğini belirtiyorlar. Neslinin inkırazından (soyunun tükenmesinden) sonra da vakfın fukara ve mesâkîne kalacağını bildiriyorlar. Vakfiyenin genellikle sonunda “*vakfı sahih-i şer’i ve habsi sarih-i mer’i ve müebbed ve muhalled ile vakf ve habs etti bey, hibe, rehin, irs ve istibdâl olunamaz*”²⁶ ifadeleri kullanılarak, vakfın başka birisine satılamayacağı, bağışlanamayacağı, miras bırakılamayacağı ve değiştirilemeyeceğini belirtmişlerdir.

Vakfın değiştirilip amacı dışında kullanılmaması için de “*bu vakfımı her kim bozar ve şartlarına aykırı iş yapar veya başkasına aktarır ise ana Cenabı Hak ve melekleri ve bütün insanlar ona lanet etsin. Vakıf dünyanın son gününe kadar bu hal üzere devam edecektir*”²⁷ diyerek şartlar tamamlanmaktadır.

23 Hoca İbadullah Kızı Bûla Hatun, *VGMA*, Defter No: 590, Sayfa No: 29; Sıra No: 20; Çerkes Bey İbn İsa Bey Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 581/2, Sayfa No: 339, Sıra No: 338, vd.

24 İbr. Paşa Validesi Ümmügülsüm Hanım Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 8, Sıra No: 12.

25 Mehmed Emin Efendi b. İbrahim Efendi Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 608-1, Sayfa No: 23, Sıra No: 20.

26 Muinüddin Timuntaş Bey ibn Abdullah Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa no: 11, Sıra No: 11.

27 Muinüddin Timuntaş Bey ibn Abdullah Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa no: 11, Sıra No: 11; İbrahim Bey ibn Şadi Bey, Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 62, Sıra No: 65, vd.

SONUÇ

Tüketim çılgınlığının rağbet gördüğü, insafli, sorumlu, ölçülü ve mütedil bir hayat tarzının benimsenmediği bir çağda yaşamaktayız. Tüketimde sorumluluk, kanaat, ölçü, denge ve paylaşma gibi erdemleri kaybeden, günümüz insanı kendisini sahip olduğu meta ile aynileştirmiş, varoluşunu ve mutluluğunu tüketime endekslemiştir. Bunun sonucunda ben tok olduktan sonra başkası açlıktan ölse bana ne anlayışının hâkim olduğu bir dünyada ayrımcılık, sömürgecilik, gelir adaletsizliği, emeğe saygısızlık ve istismarın kıskacında olan insanlığın “*karşılıksız yardımlaşmayı*” hedef edinen kurumlara ne kadar ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı vakıf kurumunun önemi bir kere daha görülmektedir.

Yaratılıştan itibaren insanların ekonomik yönden aynı seviyede olmamasından dolayı İslam dininin temel kaynakları olan Kitap ve Sünnetin, vakıflar yoluyla yardımlaşmayı teşvik etmiştir. Bu teşvikin gereği olarak da İslam tarihinin her döneminde varlıklı Müslümanlar, karşılık beklemeden sadece Allah’ın rızasını gözeterek muhtaç olanların imdadına koşmuşlardır. Bunu yaparken muhtaç olanları rencide etmemeye gayret göstermişlerdir.

Hz. Peygamber (sav)’in uygulamaları ile başlayan vakıf sistemiyle yardımlaşma, İslam’ı kabul eden milletlerin de, bunu içselleştirmesiyle, sayıları artarak devam etmiştir. İslam medeniyetinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan vakıflar, tarihi süreç içerisinde genişleyip yayılması üzerine hukukî düzenlemelerin yapılması zorunluluğu doğmuştur. Bunun üzerine fıkıh âlimleri tarafından, İslam Hukuku’nun vakıf alanıyla ilgili hususlarını ayrıntılarıyla ortaya koymuşlardır. Böylece neyi, kimlere nasıl infak edeceklerinin ilkeleri belirlenerek, vakfiye şeklinde hukukî bir metne dönüştürülmüştür.

İslam Tarihi boyunca çok çeşitli vakıflar kurulmuştur. Bunlar arasında en çok tartışılan da zürri vakıflar olmuştur. Bu vakıfların gelirlerinin asırlar boyunca vâkıfın evladına kalmasından dolayı, muhtaç durumda olanın ihtiyacını gidermek amacı güden, vakıf anlayışına ters olduğu iddia edilmiştir. Ancak vakıf hukukçuları “*vâkıfın neslinin inkiraza uğramasıyla, vakfın fakirlere kalacağı*” şartının olmasından dolayı caiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu hükme dayanarak da çok sayıda aile vakfı kurulmuştur ve bir kısmı hala varlığını sürdürmektedir.

Tarihi süreç içerisinde hem zürri hem de diğer hayri vakıflardan bazılarına, mütevellilerin yanlış uygulamalarından kaynaklanan itirazlar olmuştur.

64 • VAKIF KURUMUNUN DAYANDIĞI TEMEL REFERANSLAR VE ZÜRRÎ VAKIFLARIN VAKIF SİSTEMİNDEKİ YERİ

Bundan dolayı da İslam devletlerinde bazı yöneticiler vakıfları kapatmak istemiş ancak muvaffak olamayınca, yeni düzenlemeler yapmak zorunda kalmışlardır. İslam tarihinin uzun bir periyodunu oluşturan Osmanlı Devleti döneminde de vakıflar, hayatın her alanına hâkim olarak, vakıf medeniyetinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde çok çeşitli vakıflar hizmet vermeye çalışmıştır.

Kaynaklar

A. Araştırma Eserleri

- --Abdullah b. Ahmed ibn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1970, VI.
- -- Abdurrezzâk Ebû Bekr b. Abdurrezzâk b. Hemmâm Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Muhammed Abdusselam Şânir, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beydud 1995
- --Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, Çağrı Yay. İstanbul 1981, C. II.
- --Akgündüz, Ahmed, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, OSAV Yay. İstanbul 1996.
- --Ali Haydar (ö.1935), *Tertibu's-Sunûfî fi Ahkâmi'l-Vukûf*, Dersaadet 1337/1340.
- --Altaş, Hüseyin, "Vakıflarda Evladiye ve Aile Vakıfları", *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu*, Ankara 2003.
- --Ayдын, M.Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2005.
- --Barkan, Ömer Lütfi - Ayverdi, Ekrem Hakkı, *953/1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul 1970.
- --Barkan, Ömer Lütfi, "Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *İÜHF*, İstanbul 1940, VII, S. I.
- --Berki, Ali Himmet, *Istilah ve Tâbirler*, VGM Neşriyatı, Ankara trh.
- --Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Asâr*, Râru'l-Va'y, Haleb-Kahire 1991.
- --Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1967, C. IV.
- --Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahih*, Çağrı Yay. İstanbul 1981.
- --Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl, *Sünen-i Dârimî: el-Kutubu's-Sitte*, Haz. Salih b. Abulaziz, Dâru's-Selâm, Arabistan 2000.
- --Ebu Zehra, Muhammed, *Muhadarât fi'l-Vakf*, Mısır 1971.
- --Erdoğan, Meryem Kaçan, "XVI. Yüzyılda Halep'te Bir Osmanlı Vakfı: Behram Paşa Vakfı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 22, İstanbul 2010.

- --Gülsoy, Ufuk, *Bir Medeniyetin İzdüşümü VAKIFLAR*, VGM Yay, İstanbul 2012.
- --Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdullah, *Müstedrek ala's-Sahîheyn*, "Büyu' 2166", Beyrut Tarihsiz.
- --Hanbelî, Abdurrahman b. Şihabüddin b. Ahmed b. Receb (795/1393), *Camîu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Mektebetü's-Suûdiyye, I.
- --Hassâf, Ebubekr Ahmed b. Amr eş-Şeybani, *Ahkâmü'l-Evkaf*, Mısır 1322/1922.
- --Hatemi, Hüseyin, *Önceki ve Bugünkü Türk Hukuku'nda Vakıf Kurma Muamelesi*, İstanbul 1969.
- --İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (275/888), *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1981.
- --İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Ömer b. Şebbe en Numeyrî el-Basrî (ö. 262/876), *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvere*, thk. Fehim Muhammed Şeltût, Cidde 1399/1979, I-IV.
- --İbnu'l-Kayyim, Şemsüddin Muhammed el-Cevzî (751/1350), *İlâmü'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemin*, Beyrut 1973, III.
- --Kayaoğlu, İsmet, "Vakfın Menşei Hakkında Görüşler", Ankara 1976, VD, XI.
- --Kubeysî, Muhammed Ubeyd Abdullah, *Vakf fi's-Şeriâti'l-İslamiyye*, Bağdat 1997, I.
- --Larousi, Mohamed, *19. Yüzyıl İle 20 Yüzyılın İlk Yarısında Tunus'ta Vakıflar*, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- --Mahlûf, Muhammed Hasaneyn, *Menhecü'l-Yakîn fî Beyânî Enne'l-Vakfe'l-Ehliyye Mineddin*, Mısır 1351.
- --Malik b. Enes (179/795), *el-Müdevveretü'l-Kübra*, Beyrut 1323, VI.
- --Mardin, Ebu'l-Ûla, *Ahkâm-ı Evkaf*, 1339-1340 Ders Yılı Takrirleri, İstanbul.
- --Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (261/874), *Sahih*, Çağrı yay. İstanbul 1981.
- --Naci, Hüseyin, "Vakfa Dair Bir Tetkik", *DFHFM*, İstanbul 1341, S. 12.
- --Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (303/916), *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1981.
- --Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (303/916), *Sünen*, Şerh Suyûtî, Çağrı Yay. İstanbul 1992, V.
- --Ömer Hilmi, *İthafü'l-Ahlâf fî Ahkami'l-Evkaf*, İstanbul 1307.
- --Öztürk, Nazif, *Menşe'i ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, VGM Yay. Ankara 1983.
- --Öztürk, Nazif, *Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, TDV Yay. Ankara 1995.
- --Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay. İstanbul 1993.
- --Selçuk, Furuzan, "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar)", *VD*, Ankara 1965, VI.

66 • VAKIF KURUMUNUN DAYANDIĞI TEMEL REFERANSLAR VE ZÜRRÎ VAKIFLARIN VAKIF SİSTEMİNDEKİ YERİ

- --Şâtibi, Muhammed b. İsa (565/1170), *el-Muvâfakât*, Mısır tarihsiz, II.
- --Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk (279/892), *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1981.
- --Tirmizî *Sünen*, tahkik ve şerh, Ahmed Muhammed Şâkir, Çağrı Yay. İstanbul 1992, III.
- -Trablusî, Burhanüddin İbrahim b. Musa, *el-İs'âf fî Ahkâmî'l-Evkaf*, Mısır 1292.
- --Uçar, Fuat, *Osmanlı Döneminde Bolu'da Paşa Vakıfları*, Abant İzzet Baysal Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2008.
- --Yazır, M. Hamdi, *Ahkâm-ı Evkaf* (Taşbasma), İstanbul 1327.
- --Yazır, M. Hamdi, *İrşadi'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkaf*, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul, 1330.
- --Yazır, Muhammed Hamdi, *Ahkâm-ı Evkaf*, Mekteb-i Mülkiye, İstanbul 1326.
- --Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *İA*, XIII, s. 8-9.
- --Yılmaz, Yasin, *Örfzâde Vakfı*, Ankara 2012.
- --Yücedoğru, Tevfik, "İnanç Dünyamızda Vakıf", *Bursa'dan Balkanlar'a Vakıf Medeniyeti Sempozyumu*, Bursa 12 Mayıs 2012.

B. Vakfiyeler

- --Abdulgafur Efendi Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 588-2, Sayfa No: 522; Sıra No: 399.
- --Ahmed Çelebi b. Halil Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 487, Sayfa No: 323, Sıra No: 31.
- --Çerkes Bey İbn İsa Bey Vakfı Vakfiyesi (Arapça), *VGMA*, Defter No: 581/2, Sayfa No: 339, Sıra No: 338.
- --Hoca İbadullah Kızı Bûla Hatun Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 590, Sayfa No: 29; Sıra No: 20.
- --İbrahim Bey ibn Şadi Bey, Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 62, Sıra No: 65
- --İbrahim Paşa Validesi Ümmügülsüm Hanım Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 8, Sıra No: 12.
- --Mehmed Emin Efendi b. İbrahim Efendi Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 608/1, Sayfa No: 23, Sıra No:20.
- --Mevlana Tacüddin Hasan oğlu Cemalüddin Mevlana Abdurrahim Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 618-2, Sayfa No: 19, Sıra No: 4.
- --Müinüddin Timurtaş Bey ibn Abdullah, Vakfı Vakfiyesi, *VGMA*, Defter No: 585, Sayfa No: 11; Sıra No: 11.